

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ І. І. МЕЧНИКОВА

Кафедра історії України та спеціальних історичних дисциплін

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної роботи

Майя НІКОЛАЄВА

_____ 2023 р.

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ
ІСТОРІЯ ТУРИЗМУ

Рівень вищої освіти: Перший (бакалаврський)

Галузь знань: 24 Сфера обслуговування

Спеціальність: Туризм

Освітньо-професійна програма: Туризм

2023

Робоча програма навчальної дисципліни "Історія турків". - Одеса: ОНУ, 2023 р.

Розробник: Професор Володимир Михайлович, с.п.д., доцент кафедри Історії України та спеціальних історичних дисциплін

Робоча програма затверджена на засіданні кафедри Історії України та спеціальних історичних дисциплін

Протокол № 2 від 18 грудня 2023 р.

Затверджено кафедрою _____ (проф. Олена БОГДАНОВИЧ)

Погоджено із гарантом ОНУ Турецької _____ (проф. Віталій СІРЯ)

Складено навчально-методичною комісією (НМК) факультету Історії та філософії за спеціальністю

Протокол № 1 від 11 грудня 2023 р.

Голова НМК _____ (підпис)
Членкиня НМК _____ (підпис)

Переглядано та затверджено на засіданні кафедри

Протокол № ___ від ___ "___" _____ 2023 р.

Затверджено кафедрою _____ (підпис) _____ (підпис та підпис)

Переглядано та затверджено на засіданні кафедри

Протокол № ___ від ___ "___" _____ 2023 р.

Затверджено кафедрою _____ (підпис) _____ (підпис та підпис)

1. Опис навчальної дисципліни

Найменування показників	Галузь знань, спеціальність, спеціалізація, рівень вищої освіти	Характеристика навчальної дисципліни		
		Очна форма навчання	Заочна форма навчання	
Загальна кількість кредитів – 4 годин – 120 змстових модулів – 2	Галузь знань: 24 Сфера обслуговування	Обов'язкова		
		Рік підготовки		
	1-й		-	
	Семестр			
	1-й			
	Лекції			
	30 год.			
	Практичні, семінарські			
	18 год.			
	Лабораторні			
	-			
	Самостійна робота			
	72 год.			
	Форма підсумкового контролю			
		Залік	-	

2. Мета та завдання навчальної дисципліни

Мета дисципліни – формування у студентів системи теоретико-практичних знань з історії туризму. Зокрема, засвоєння логіки історичного розвитку туризму та його історичних форм, вивчення досвіду організації і ефективності функціонування сфери туризму в Україні.

Завдання дисципліни: сформувані у здобувачів вищої освіти знання історії відкриття та туристського засвоєння територій, історії створення туристських фірм, спілок та товариств, досвіду попереднього керівництва туристською галуззю.

Предмет вивчення дисципліни складають передусім соціально-економічні та політичні фактори, що впливали та визначали розвиток туризму. Водночас він включає вплив базових елементів розвитку туризму – географічні відкриття та рекреаційне освоєння регіонів, виникнення та розвиток інституту гостинності та транспортних засобів.

Процес вивчення дисципліни спрямований на формування елементів наступних **компетентностей**:

ЗК2. Здатність зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності та примножувати досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій,

використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;

ЗК6. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел;

СК15. Знання та розуміння предметної області та розуміння специфіки професійної діяльності.

СК24. Здатність здійснювати моніторинг, інтерпретувати, аналізувати та систематизувати туристичну інформацію, вміння презентувати туристичний інформаційний матеріал

Програмні результати навчання:

ПРН2. Знати, розуміти і вміти використовувати на практиці базові поняття з теорії туризму, організації туристичного процесу та туристичної діяльності суб'єктів ринку туристичних послуг, а також світоглядних та суміжних наук;

ПРН23. Здійснювати відбір, аналіз, представлення і поширення туристичної інформації.

У результаті вивчення навчальної дисципліни здобувач вищої освіти повинен:

- історико-туристичний понятійний апарат;
- хронологічну послідовність історико-туристичних подій;
- перебіг процесів, пов'язаних із науково-технічним прогресом, та їх вплив на розвиток уявлень про рекреацію, умов подорожування і туризму в цілому;
- роль окремих особистостей у розвитку подорожей та туризму;
- головні етапи розвитку сфери гостинності та туристичної індустрії;
- особливості просторової організації та галузевої структури туристичного комплексу світу й України у різні історичні періоди.

Після вивчення навчального курсу студенти повинні **вміти:**

- застосовувати здобуті знання і компетентності на практиці;
- опрацьовувати наукову літературу та інші джерела інформації;
- знаходити інформацію, що безпосередньо стосується історії розвитку туризму, окремих його галузей у світі й Україні;
- використовувати історико-туристичний понятійно-категорійний апарат при характеристиці окремих періодів у розвитку туризму;
- розкривати історичне підґрунтя сучасних туристичних явищ і процесів;
- пояснювати причинно-наслідкові зв'язки між подіями та явищами, що супроводжують розвиток туризму у часі та просторі.

3. ЗМІСТ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Теоретичні засади історії туризму. Історичні передумови виникнення та розвитку туризму

Тема 1. Історія туризму як наукова дисципліна.

Визначення "історії туризму" як наукового напрямку. Місце "історії туризму" в структурі туристичних дисциплін. Зв'язок з іншими дисциплінами та

науковими напрямками. Підходи до періодизації туристичної та екскурсійної справи в світі та в Україні.

Тема 2. Історія древніх подорожей і традицій гостинності. Історичні передумови виникнення і розвитку туризму.

Подорож як одна з форм пізнання світу. Мандрівники в Месопотомії. Мандрівництво в Стародавньому Єгипті. Фінікійські мореплавці. Подорожі в країнах стародавнього Сходу. Активізація туризму в епоху античності. Розвиток видових форм туризму (спортивний, оздоровчий, освітній). Зародження музейної справи.

Тема 3. Мандрівництво в період Середньовіччя.

Паломництво як культурний феномен, передумови та причини його виникнення в світових релігіях. Арабські мандрівники і паломники. Середньовічні міста як центри культури та мандрівництва. Середньовічні університети та освітній туризм в Європі. Торгівля як рушій розвитку середньовічного мандрівництва.

Тема 4. Епоха Великих географічних відкриттів, її роль в розвитку мандрівництва.

Соціально-економічні передумови епохи мандрівництва. Географічне уявлення про світ в епоху Відродження. Географічні відкриття мореплавців та мандрівників в XV - XVI століттях. Відкриття Америки та географічні відкриття XVI - XVIII століть. Формування системи гостинності XVII - XVIII.

Тема 5. Розвиток світового туризму в XIX-XX століттях.

Соціально-економічні та політичні умови розвитку різних напрямків світового туризму. Вплив демографічних чинників на розвиток туризму. Основні чинники, що негативно впливають на розвиток туризму. Розвиток ресторанно-готельної справи у XIX столітті. Англія - країна організованого туризму. Томас Кук. Бедекер - нова форма довідників для туристів. Формування нових видів туризму. Розвиток туристичної діяльності в інших країнах Європи та Америки.

Змістовий модуль 2. Світовий туризм на сучасному етапі

Тема 6. Новітні умови розвитку туризму.

Передумови організації та управління комплексом туристсько-екскурсійної діяльності в рамках держав і на міжнародному ринках. Розвиток готельно-ресторанної справи у XX столітті. Формування спеціалізованих органів туризму. Характеристика основних світових туристських організацій та основних міжнародних туристських форумів. Тенденція розвитку міжнародного туризму на сучасному етапі.

Тема 7. Історичні передумови розвитку мандрівництва в Україні.

Мандрівництво в Україні як передтеча туризму. Іноземні мандрівники про Україну. Вклад українців у географічні дослідження земної кулі.

Тема 8. Зародження організованого туризму в Україні (XIX - початок XX століття).

Соціально-економічні умови розвитку туристичної галузі в Україні в XIX столітті. Рекреаційне освоєння південної частини України. Формування перших

туристичних організацій в Україні. Туристське освоєння Криму. Кримсько-Кавказький гірський клуб, основні напрямки його діяльності. Розвиток готельно-ресторанної справи в Україні в XIX- XX століттях. Екскурсійна діяльність на території України.

Тема 9. Туристична галузь України в XX столітті.

Передумови розвитку туризму в Україні в першій третині XX століття. Організаційно-адміністративні форми туризму. Екскурсійно-краєзнавча робота в Україні. Розвиток іноземного туризму в 70-80 роки XX століття. Масовий туризм та риси його розвитку.

Тема 10. Туризм у незалежній Україні.

Основні тенденції та перспективи розвитку українського туризму. Екологізація туризму. Пляжно-купальний і гірськолижний відпочинок. Сільський (зелений) і лікувально-оздоровчий туризм. Подієвий туризм. Спортивний туризм. Медичний туризм. Інтеграція туристичного господарства України до глобальної туристичної індустрії.

4. Структура навчальної дисципліни

Назви тем	Кількість годин									
	Очна форма					Заочна форма				
	Усього	у тому числі				Усього	у тому числі			
		л	п/с	лаб	ср		л	п/с	лаб	ср
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Змістовий модуль 1. Теоретичні засади історії туризму. Історичні передумови виникнення та розвитку туризму										
Тема 1. Історія туризму як наукова дисципліна	10	2	1	-	7	-	-	-	-	-
Тема 2. Історія древніх подорожей і традицій гостинності. Історичні передумови виникнення і розвитку туризму.	12	3	2	-	7	-	-	-	-	-
Тема 3. Мандрівництво в період Середньовіччя.	12	3	2	-	7	-	-	-	-	-
Тема 4. Епоха Великих географічних відкриттів, її роль в розвитку мандрівництва.	12	3	2	-	7	-	-	-	-	-
Тема 5. Розвиток світового туризму	13	3	2	-	8	-	-	-	-	-

в XIX-XX століттях.										
Разом за ЗМ 1:	59	14	9	-	36	-	-	-	-	-
<i>Змістовий модуль 2. Світовий туризм на сучасному етапі</i>										
Тема 6. Новітні умови розвитку туризму.	11	3	1	-	7	-	-	-	-	-
Тема 7. Історичні передумови розвитку мандрівництва в Україні.	12	3	2	-	7	-	-	-	-	-
Тема 8. Зародження організованого туризму в Україні (XIX - початок XX століття).	12	3	2	-	7	-	-	-	-	-
Тема 9. Туристична галузь України в XX столітті.	13	4	2	-	7	-	-	-	-	-
Тема 10. Туризм у незалежній Україні.	13	3	2	-	8	-	-	-	-	-
Разом за ЗМ 2:	61	16	9	-	36	-	-	-	-	-
Усього годин:	120	30	18	-	72	-	-	-	-	-

5. Теми семінарських занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Змістовий модуль 1. Теоретичні засади історії туризму. Історичні передумови виникнення та розвитку туризму	9
1	Підходи до періодизації туристичної та екскурсійної справи в світі та в Україні.	1
2	Подорож як одна з форм пізнання світу.	2
3	Паломництво як культурний феномен, передумови та причини його виникнення в світових релігіях.	2
4	Соціально-економічні передумови епохи мандрівництва.	2
5	Соціально-економічні та політичні умови розвитку різних напрямків світового туризму у ХІІІ-ХХ ст.	2
	Змістовий модуль 2. Світовий туризм на сучасному етапі	9
6	Передумови організації та управління комплексом туристсько-екскурсійної діяльності в рамках держав і на міжнародному ринках.	1
7	Мандрівництво в Україні як передтеча туризму.	2
8	Рекреаційне освоєння південної частини України. Формування перших туристичних організацій в Україні.	2

9	Екскурсійно-краєзнавча робота в Україні.	2
10	Інтеграція туристичного господарства України до глобальної туристичної індустрії.	2
	Разом	18

6. Теми практичних занять

Практичні заняття на передбачені програмою.

7. Теми лабораторних занять

Лабораторні заняття не передбачені.

8. Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
	Змістовий модуль 1. Теоретичні засади історії туризму. Історичні передумови виникнення та розвитку туризму	36
1	Підготуйте усний виступ, в якому розкрийте концептуальні положення, що історія туризму є частиною світової культури Підготуйте перелік спеціальних термінів (не менше десяти), які засвідчують процес становлення туризму як галузі діяльності. Розкрийте зміст поняття "гостинність".	7
2	Опишіть найпопулярніші курорти стародавнього світу. Як розвивалась система гостинності в Стародавній Греції та Стародавньому Римі?	7
3	Чим приваблювали мандрівників середньовічні міста? Підготуйте доповідь. Як розвивався освітній туризм в Середньовіччі?	7
4	Яка роль Великих географічних відкриттів в розвитку історії європейської культури? Сфера гостинності в XVI-XVII століттях.	7
5	Підготуйте реферат на тему "Вплив транспортної революції" на мандрівництво Підготуйте реферат на тему "Соціально-психологічні причини становлення туризму". Підготуйте презентацію "Томас Кук - організатор туристичної галузі"	8
	Змістовий модуль 2. Світовий туризм на сучасному етапі	36
6	Підготуйте презентацію "Готельні та ресторани мережі світу" Опрацювати питання: Всесвітня туристична організація - основні етапи діяльності. Підготуйте реферат "Міжнародні туристичні організації" "Туристські регіони світу". Провести узагальнення отриманих матеріалів та підготувати короткий (до 5-ти хв.) виступ з даного питання.	7
7	Підготувати реферат "Особливості зародження готельної справи в Україні"	7
8	Охарактеризуйте передумови зародження екскурсійної діяльності в Україні	7

9	Яку роль в розвитку туризму відігравали профспілки. Підготуйте реферат. Охарактеризуйте керівні органи туристичної сфери в Україні.	7
10	Визначте основні завдання та перспективи розвитку вітчизняного туризму	8
	Разом	72

9. Методи навчання

Лекції із застосуванням методів пояснювально-ілюстративного (мультимедійні презентації) викладання, обговорення проблемних ситуацій та диспуту; семінарські заняття з наочними демонстраціями; виконання індивідуальних завдань.

10. Форми контролю і методи оцінювання

(у т.ч. критерії оцінювання результатів навчання)

Поточне контрольне опитування, оцінювання семінарських доповідей та виконання індивідуальних завдань; підсумковий контроль - іспит. В обов'язковому порядку здійснюється облік відвідування студентами усіх видів занять.

Критерії оцінювання навчальних досягнень

Оцінка за національною шкалою	Теоретична підготовка	Практична підготовка
	Здобувач освіти	
Відмінно	у повному обсязі володіє навчальним матеріалом, вільно, самостійно та аргументовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей; глибоко та всебічно розкриває зміст теоретичних питань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; робить самостійні висновки, виявляє причинно-наслідкові зв'язки; самостійно знаходить додаткову інформацію та використовує її для реалізації поставлених перед ним завдань. Здобувач здатен виділяти суттєві ознаки вивченого за допомогою операцій синтезу, аналізу, виявляти причинно-наслідкові зв'язки, формувати висновки і узагальнення, вільно оперувати фактами та відомостями.	глибоко та всебічно розкриває сутність практичних завдань, використовуючи при цьому нормативну, обов'язкову та додаткову літературу; може аргументовано обрати раціональний спосіб виконання завдання й оцінити результати власної практичної діяльності; виконує творчі завдання та ініціює нові шляхи їх виконання; вільно використовує набуті теоретичні знання при аналізі практичного матеріалу; проявляє творчий підхід до виконання індивідуальних та колективних завдань при самостійній роботі.
Добре	достатньо повно володіє навчальним матеріалом, обґрунтовано його викладає під час усних виступів та письмових відповідей, використовуючи при цьому нормативну та обов'язкову літературу; при представленні деяких питань не вистачає достатньої	правильно вирішив більшість практичних завдань; має стійкі навички виконання завдання

	глибини та аргументації, застосовує знання для розв'язання стандартних ситуацій; самостійно аналізує, узагальнює і систематизує навчальну інформацію, але допускаються при цьому окремі несуттєві неточності та незначні помилки.	
Задовільно	володіє навчальним матеріалом на репродуктивному рівні або відтворює певну частину навчального матеріалу з елементами логічних зв'язків, знає основні поняття навчального матеріалу; має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.	може використовувати знання в стандартних ситуаціях, має елементарні, нестійкі навички виконання завдання. Правильно вирішив половину розрахункових/тестових завдань. Здобувач має ускладнення під час виділення суттєвих ознак вивченого; під час виявлення причинно-наслідкових зв'язків і формулювання висновків.
Незадовільно з можливістю повторного складання	володіє навчальним матеріалом поверхово й фрагментарно (без аргументації та обґрунтування); безсистемно виокремлює випадкові ознаки вивченого; не вміє робити найпростіші операції аналізу і синтезу; робити узагальнення, висновки; під час відповіді допускаються суттєві помилки	недостатньо розкриває сутність практичних завдань, допускаючи при цьому суттєві неточності, правильно вирішив окремі розрахункові/тестові завдання за допомогою викладача, відсутні сформовані уміння та навички.
Незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не володіє навчальним матеріалом	виконує лише елементи завдання, потребує постійної допомоги викладача

11. Питання для підсумкового контролю

1. Що Вам відомо про перші морські експедиції давніх єгиптян та фінікійців?
2. Який внесок у розвиток сфери подорожей зробили стародавні полководці?
3. Назвіть найбільш відомих мандрівників стародавнього світу. Чим характеризувалися їхні подорожі?
4. Яким чином відбувалося становлення туристської інфраструктури в стародавньому світі?
5. Визначте основні види подорожей в епоху античності.
6. Назвіть особливості розвитку сфери туризму і подорожей характерні для Стародавнього Сходу.
7. Який внесок у розвиток подорожей зробили жителі Північної Європи в епоху раннього Середньовіччя?
8. Яким чином у Середні віки відбувався розвиток паломництва?
9. Визначте, чим характеризувалися подорожі в Європі в епоху Середньовіччя?
10. Що Вам відомо про арабських мандрівників Середньовіччя?
11. Назвіть основні аспекти розвитку сфери туризму та подорожей на території Київської Русі.
12. Назвіть основні передумови початку епохи Великих географічних відкриттів.
13. Яке значення мали португальські дослідницькі експедиції?
14. Розкажіть про освоєння Америки іспанськими конкістадорами.

15. Перелічіть основні напрямки торгово-дослідницьких і колонізаційних експедицій голландців, англійців і французів.
16. Розкрийте сутність поняття «транспортна революція»?
17. Яку роль у становленні і розвитку турсператорської справи зіграв Томас Кук?
18. Визначте, чим характеризувався процес розвитку гірського руху в Європі в XIX – XX ст.
19. Назвіть найбільш відомих мандрівників-дослідників Африки та Австралії.
20. Розкрийте сутність поняття «транспортна інфраструктура туризму».
21. Дайте коротку характеристику основним видам транспорту в туризмі.
22. Яким чином відбувалося становлення залізничного транспорту в XIX – XX ст.?
23. Яким чином відбувався розвиток круїзного напрямку в туризмі?
24. Яким чином відбувався розвиток міжнародного туризму в країнах Північної Америки наприкінці XIX – початку XX ст.?
25. Охарактеризуйте найбільш популярні європейські туристські центри початку XX ст.
26. Визначте основні тенденції, характерні для туризму у другій половині XX ст.
27. Які чинники вплинули на стрімкий розвиток туризму у другій половині XX ст.?
28. Дайте характеристику особливостям розвитку міжнародного туризму в країнах соціалістичного табору в 1960 – 1970 рр.
29. Назвіть головні туристські центри другої половини XX ст. 40. Розкажіть про історію створення ВТО.
30. Визначте особливості функціонування сфери туризму й екскурсій в Україні в 1920 – 1930 рр.
31. Як відбувалося відновлення туристської інфраструктури в післявоєнні роки?
32. Визначте, в чому суть планового та самодіяльного туризму.
33. Чим характеризувався іноземний туризм в 1960 – 1980 рр.?
34. Що включала система організованого відпочинку в СРСР?
35. Охарактеризуйте сутність негативних процесів, що виявилися у сфері туризму СРСР в другій половині 80-х років минулого століття.
36. Дайте характеристику нормативно-законодавчій базі туризму в Україні.
37. Визначте основні тенденції розвитку ринку туристських послуг в Україні.
38. Які основні тенденції розвитку вітчизняного ринку готельних послуг?
39. Визначте основні проблеми розвитку готельного господарства України.
40. Яким чином формувалася система управління санаторно-курортним комплексом України?

13. Навчально-методичне забезпечення

Робоча програма та силабус навчальної дисципліни; опорні конспекти лекцій; мультимедійні презентації; плани практичних занять; навчально-методичні матеріали та питання для поточного і підсумкового контролю; ілюстративні матеріали (карти, схеми, рисунки).

14. Рекомендована література

Основна:

1. Заячук О., Брик С. Історія туризму : навч. посіб. Чернівці : Чернівець. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2022. 200 с.
2. Кузик С. Географія міжнародного туризму : Підручник. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2019. 272 с.
3. Кузишин А. Історія туризму. Навч. посібник. Тернопіль. 2016. 304 с.
4. Лиман С. І., Парфіненко А. Ю., Посохов І. С. Історія туризму: навчальний посібник (для студентів спеціальності «Туризм»). Суми: ПФ «Видавництво “Університетська книга”», 2018. 372, [16] с.
5. Мальська М, Паньків Н, Ховалко А. Історія розвитку туризму : Навч. посібн. Львів: 2016. 117 с.

6. Полторак В.М. Одещина: 12 пішохідних мандрівок. Методичний посібник з питань впровадження програми патріотичного виховання для навчальних закладів та громадських об'єднань, передбачених в обласній цільовій комплексній програмі національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 роки, затвердженої 17.06.2016р. №219-VII(зі змінами) (для учнів старших класів загальноосвітніх середніх шкіл, коледжів, ліцеїв, училищ та технікумів, студентів вищих навчальних закладів). Одеса, 2019. 67 с.
7. Полторак В.М. Розвиток туризму в українському Придунав'ї. Результати опитування. Одеса, 2016. 64 с.

Додаткова

8. Мальська М. Міжнародний туризм і сфера послуг : Підручник. К.: Рухууз 2008. 661 с.
9. Устименко Л. М. Історія туризму : Навч. посіб. Київ. : Альтер-прес, 2008. 354 с.
10. Країни-лідери туризму. Навч. пос/за ред. О.О.Любіцевої. 2019, К.: «Альфа-ПК». 382 с.
11. Любіцева О. О., Панкова Є. В., Стафійчук В. І. Туристичні ресурси України. К. : "Альтпрес", 2007. 369 с.
12. Стеченко Д.М., Безуглий І.В., Турло Н.П., Мархонос С.М. Управління регіональним розвитком туризму. Навч. посібник. К. : Знання, 2012. 455 с.
13. Туристична політика зарубіжних країн: підручник/ кол.авт.; за ред. А.Ю. Парфненка. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015. 220 с.
14. Мальська М. П., Антонюк Н. В., Занько Ю. С., Ганич Н. М. Країнознавство: теорія та практика. Підручник. К.: Центр учбової літератури, 2012. 528 с.

15. Електронні інформаційні ресурси

1. <https://www.tourism.gov.ua/> Державне агентство розвитку туризму України.
2. www.karpaty.com.ua Українські Карпати
3. <http://www.turystam.in.ua/> Туристична Україна
4. <https://7chudes.in.ua/nomination/7-chudes/> 7 чудес України
5. <https://uccs.org.ua/natsionalnyj-reiestr-objektiv/> Український центр культурних досліджень
6. <https://www.ukrstat.gov.ua/> Державна служба статистики України